

професійної підготовки. Знання мови професії підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в ситуації на виробництві та в безпосередніх ділових контактах.

Список літератури

1. Костриця Н. М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагогічних наук: спец. 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова) / Н. М. Костриця. - Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.
2. Пасинок В.Г. Мовна підготовка студентів як загальнопедагогічна проблема: Монографія. - Харків: Лівий берег, 1999. - 154 с.

Л. У. Макрэнчук
Навуковы кіраўнік – В. М. Шавель
Баранавіцкі дзяржаўны універсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

АСАБЛІВАСЦІ МАРФАЛАГІЧНАГА ВЫРАЖЭННЯ АНТАНІМІЧНАГА СУПРАЦЬПАСТАЎЛЕННЯ Ў БЕЛАРУСКІХ ПРЫКАЗКАХ

Існаванне антонімаў у мове абумоўлена характарам нашага ўспрымання рэчаіснасці ва ўсёй яе супярэчлівай складанасці, у адзінстве і барацьбе супрацьлегласцей. Антонімы выкарыстоўваюцца для стварэння кантрасту, выразнасці мовы, таму шырока прадстаўлены ў мастацкіх і публіцыстычных творах, а таксама ў творах вуснай народнай творчасці.

Назіранні пацвярджаюць, што будаўнічым матэрыялам для прыказак выступаюць усе часціны мовы, за выключэннем выклічнікаў. Прыказкі складаюцца з двух кампанентаў, напрыклад: займеннік+займеннік (Кожнаму сваё); дзеяслоў+дзеяслоў (Сцерпіцца – злюбіцца) і інш. Часцей сустракаюцца трохкампанентныя прыказкі, напрыклад: назоўнік+часціца+дзеяслоў (Бацькоў не выбіраюць); назоўнік+часціца+назоўнік (Голад не цётка) і інш. Колькасць слоў-кампанентаў у большасці прыказак – ад 4 да 18, напрыклад: Да дваццаці пяці хлопец сам жэніцца, а з дваццаці пяці да трыццаці людзі, а пасля сам чорт не ажэніць [2, с.78] і інш.

Паводле марфалагічнай структуры антонімы падзяляюцца на рознакаранёвыя і аднакаранёвыя. Сярод рознакаранёвых вылучаюць антонімы-прыметнікі, антонімы-назоўнікі, антонімы-дзеясловы, антонімы-прыслоўі, антонімы-прыназоўнікі, антонімы-займеннікі і антонімы, выражаныя субстантываванымі часцінамі мовы; сярод аднакаранёвых – антонімы-дзеясловы, антонімы-назоўнікі і антонімы-прыслоўі.

Адно з самых вялікіх груп з рознакаранёвымі антонімамі, выражанымі прыметнікамі, складаюць прыказкі, якія адлюстроўваюць супрацьпастаўленне адных і тых жа якасцей, прымет (добры – дрэнны, новы – стары, горкі – салодкі), напрыклад: Чорны мак, ды смачны, бела рэдзька, ды горка [1, с.107]; Новых сяброў нажывай, але і старых не забывай [1, с.134] і інш.

Семы «вялікі» – «малы» зафіксаваны ў 10 з 75 прыказак з рознакаранёвымі антонімамі-прыметнікамі, якія выражаюць:

– памер прадмета ці ступень праяўлення прыметы, напрыклад: Вялікая дзірка, ды малая накрывка [5, с.244]; З вялікай хмары малы дождж [1, с.144] і інш.;

– узрост, напрыклад: Малыя дзеці топчуць бацькам ногі, вялікія – сэрца [3, с. 232] і інш.

Меншую ў колькаснях адносінах групу складаюць прыказкі з антонімамі-прыметнікамі «стары» – «новы», якія выражаюць гістарычную перспектыву слова. Намі выяўлена 8 такіх адзінак, напрыклад: Старая байка, ды на новы лад [1, с.270]; Новае сітка на калку навісіцца, а старое і пад лаўкай навалецца [3, с.292]; Хто новага не бачыў, той старому рад [3, с.410] і інш. Такая ж колькасць прыказак зафіксавана з антонімамі «чорны» – «белы», якія выражаюць адценне колеру, а таксама ўнутраныя якасці чалавека: Красавік у полі чорны, а ў бары белы [1, с.224]; Твар белы, а душа чорная [5, с.209]; Чорнае белым не стане [5, с.231] і інш.

Нешматлікія па колькасці групы складаюць прыказкі з семамі:

– «салодкі» – «горкі», якія паказваюць на ўнутраныя якасці чалавека і ўласцівасці прадмета ці з’явы, напрыклад: Горка часам навука, ды хлеб ад яе салодкі [1, с.93]; Будзеш салодкі – праглынуць, будзеш горкі – праклянуць [5, с.188]; Чорны мак, ды смачны, бела рэдзька, ды горкая [1, с.107] і інш.;

– «добры» – «дрэнны» («добры» – «кепскі», «добры» – «благі», «добры» – «ліхі»), якія выражаюць унутраныя якасці чалавека, даюць станоўчую ці адмоўную характарыстыку прадметам і з’явам, напрыклад: Ад дрэннага сям’я не чакай добрага племя [5, с.75]; Добрая слава ідзе далёка, а кепская яшчэ далей [3, с.134]; Добры сабака лепш за ліхога чалавека [5, с.234] і інш.

Намі выяўлены адзінкавыя прыказкі з семамі:

– «шырокі» – «вузкі», напрыклад: У цюрму вароты шырокія, а адтуль вузкія [1, с.174];

– «парожні» – «поўны», напрыклад: Парожняя бочка звініць, а поўная маўчыць [4, с.71];

– «міль» – «круты», напрыклад: У вочы мільым тварам, а за вочы крутым варам [5, с.155];

– «халодны» – «гарачы», напрыклад: Калі рукі халодныя, то сэрца гарачае [1, с.167];

– «чорны» – «чысты»: Хоць кашуля чорная, але сумленне чыстае [5, с.211] і інш.

Часта антанімічныя пары ўтвараюцца субстантываванымі часцінамі мовы, сярод якіх колькасна пераважаюць прыметнікі, якія выяўлены ў 32 з 34 прыказак з антанімічнымі парамі, напрыклад: На смелага сабакі брэшучь, а баязлівага рвучь [3, с.254]; Добрага карчма не папсуе, а ліхога царква не паправіць [5, с.192]; Цэп любіць галоднага, а каса сытага [1, с.106]; У хворага пытаюць, а здароваму даюць [5, с.171]; Пакуль з багатага пух, то з беднага дух [3, с.308]; Лепш сваё благое, чым чужое добрае [1, с.41] і інш. Сустракаюцца адзінкавыя выпадкі выкарыстання субстантываваных прыслоўяў і дзеепрыметнікаў («учора» – «заўтра», «хадзячы» – «ляжачы»), напрыклад: «Учора» не дагоніш, ад «заўтра» не ўцячэш [4, с.90]; За хадзячым – лес, за ляжачым – печ [5, с.193].

Рознакаранёвыя антонімы-прыслоўі пераважна суадносяцца з прыметнікамі або з назоўнікамі, ад якіх утвораны (блізка (блізкі) – далёка (далёкі), дорага (дарагі) – танна (танны), доўга (доўгі) – коротка (кароткі)), напрыклад: Блізка відаць, ды далёка дыбаць [3, с.65]; Што дорага, то міла, а што танна, то гніла [1, с.243]; Словам цесна, а думкам прасторна [1, с.183] і інш.

Частотнасць выкарыстання прыслоўяў з рознымі семамі неаднолькавая. Найбольш ужывальнымі з’яўляюцца прыказкі з семамі «мала» – «многа» («больш» – «менш»), якія абазначаюць меру і ступень праяўлення якасці, дзеяння. Гэтыя семы выяўлены ў 10 прыказках з рознакаранёвымі антонімамі-прыслоўямі, што складае 15,8% ад усёй колькасці адзінак з рознакаранёвымі антонімамі, напрыклад: Меней гавары – болей ведаць будзеш [5, с.178]; Многа робіць языком, ды мала рукамі [1, с.147]; Хто мала жадае, той шмат мае: калі не багачыя, то прыцяляў [1, с.136] і інш.

Характарызуюць якасць дзеяння і семы «лёгка» – «цяжка», якія выкарыстаны ў 8 з 63 прыказак, напрыклад: Лёгка пасварыцца – цяжэй памірыцца [4, с.78]; Здароўе лёгка страціць, ды цяжка набыць [5, с.164]; Прадаць лёгка, а купіць цяжка [5, с.238] і інш. Шырока выкарыстоўваюцца ва ўтварэнні антанімічных пар прыслоўі з часавым значэннем: семы «сёння» – «заўтра» («сягоння» – «назаўтра») складаюць 11,1% ад усёй колькасці прыказак з антонімамі-прыслоўямі, напрыклад: Ёсць хлеб – ядзім, а няма – глядзім, сёння абедаем, а як заўтра – не ведаем [3, с.143]; Не адкладвай на заўтра тое, што можна зрабіць сёння [1, с.98]; Сягоння не свята, а заўтра не будні дзень [5, с.133] і інш.

Невялікія групы складаюць прыказкі з семамі-прыслоўямі: «густа» – «пуста», якія абазначаюць стан, напрыклад: Дзе шчырая праца – там густа, а дзе лянота – там пуста [4, с.32]; У рабочай хаце густа, а ў лянівай пуста [1, с.50]; Калі пуста, а калі і густа [3, с.189]; «зімою» – «летам» («улетку» – «узімку»), «высока» – «нізка», «добра» – «кепска» («дрэнна» – «добра»), «блізка» – «далёка» («бліжэй» – «далей») і інш., напрыклад: Ладзь калёсы зімою, а сані летам [1, с.225]; Высока лятаеш, але нізка сядзеш [3, с.90]; Добраму ўсюды добра, а кепскаму – кепска [1, с.194]; Блізка відаць, ды далёка дыбаць [3, с.65] і інш.

Намі зафіксаваны адзінкавыя прыказкі з семамі «паасобку» – «разам», «ціха» – «скора», «зарана» – «запозна», «разам» – «розна», «цесна» – «прасторна», «раз» – «яшчэ» са значэннем колькасці, часу, спосабу дзеяння, напрыклад: Гаварыць трэба паасобку, а сляваць – разам [5, с.244]; Хто раз украў, той і яшчэ ўкравзе [5, с.135]; Словам цесна, а думкам прасторна [1, с.183]; Што дорага, то міла, а што дзёшава, то гніла [5, с.241] і інш.

Такім чынам, рознакаранёвыя антонімы-прыметнікі ўтвараюць вялікую колькасную групу, якая характарызуецца неаднароднасцю выражаемых адценняў якасцей прадметаў і з’яў, унутраных якасцей чалавека. Назіранні пацвярджаюць, што выкарыстання ў беларускіх народных прыказках рознакаранёвыя прыслоўі-антонімы адлюстроўваюць розныя акалічнасці, пры якіх адбываюцца дзеянні або праяўляюцца прыметы.

Спіс крыніц

1. *Ахрыменка, П.* Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / П. Ахрыменка, М. Буцько. – Гомель, 1956. – 378 с.
2. *Лепешаў, І. Я.* Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства / І. Я. Лепешаў. – Гродна: ГрДУ, 2006. – 267 с.
3. *Лепешаў, І. Я.* Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 511 с.
4. *Мудрыя дарадцы:* Прыказкі і прымаўкі / Уклад. А. У. Янголь. – Мінск: Юнацтва, 1983. – 94 с.
5. *Рапановіч, Я. Н.* Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / Я. Н. Рапановіч. – Мінск: Выш. школа, 1974. – 384 с.

Н. М. Місюля

Навуковы кіраўнік – Г. М. Канцавая

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна
г. Брэст, Рэспубліка Беларусь

РЭАЛІЗАЦЫЯ КАЛЕКТЫЎНЫХ СПАСАБАЎ НАВУЧАННЯ НА ўРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ў ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАХ

Калектыўныя спосабы навучання – адна з найбольш эфектыўных педагагічных тэхналогій. Калектыўнае навучанне – гэта толькі такое навучанне, пры якім калектыў навучае кожнага свайго члена і кожны яго член актыўна ўдзельнічае ў навучанні сваіх аднакласнікаў. Калектыўныя формы працы робяць урок больш цікавым, жывым, выхоўваюць у вучняў асэнсаваныя адносіны да вучэбнай работы, актывізуюць